

PRZEDMOWA

Mija 50 lat od chwili, gdy rozpoczęła działalność Katedra Geografii Regionalnej Uniwersytetu Warszawskiego. Okoliczność ta jest dobrą okazją do zaprezentowania dorobku zespołu geografów regionalnych w minionym półwieczu. W różnych układach organizacyjnych (Katedra, Zakład) w zespole tym pracowały łącznie 63 osoby, a na specjalizacji geografia regionalna studiowało blisko tysiąc studentów.

Niniejszy tom rozpoczyna wspomnieniowy artykuł Andrzeja Bonasewicza. Autor, absolwent geografii ekonomicznej, związany jest z warszawską geografiami regionalną od chwili jej powstania. Przedstawia historię Katedry widzianą oczyma uczestnika opisywanych wydarzeń, wplatając w nią liczne wątki osobiste.

Artykuł Eweliny Kantowicz przedstawia ewolucję problematyki badawczej Katedry na tle różnych poglądów na geografiami regionalną. Dorobek pracowników Zakładu podzielono na prace metodologiczne, badawcze, encyklopedie, monografie i podręczniki oraz prace bibliograficzne, kartograficzne i nazewnicze. Wśród prac metodologicznych zwraca uwagę wypracowana w Zakładzie w końcu lat 1970. nowa koncepcja przedmiotu i celu badań geografiami regionalnej. Istotą nowego podejścia stało się poszukiwanie związków między środowiskiem przyrodniczym a człowiekiem i jego działalnością w różnych regionach. W pracach badawczych początkowo dominowała problematyka społeczno-ekonomiczna, w tym badania ludnościowe i geograficzno-rolnicze obszarów pozapolskich. Począwszy od połowy lat sześćdziesiątych rozpoczęto badania nad relacjami między działalnością człowieka a środowiskiem przyrodniczym, które w następnych latach stały się nurtem dominującym, także w pracach magisterskich, których wyniki składają się również na dorobek naukowy Zakładu. Od strony cech środowiska przyrodniczego relacje były rozpatrywane z punktu widzenia jego zróżnicowania, przydatności dla różnych działań człowieka, poszczególnych cech środowiska, istniejących granic i barier fizycznogeograficznych, zmian środowiska w czasie, wreszcie wywołanych w nim degradacji. Natomiast od strony zjawisk społeczno-gospodarczych

brano pod uwagę: gęstość zaludnienia, rozmieszczenie i trwałość osadnictwa, różnorodne aspekty rolnictwa i użytkowania ziemi, gęstość i układ sieci komunikacyjnej i transportowej, turystykę i zagospodarowanie turystyczne, rozwój gospodarczy i jego cechy. Działalność naukowa Zakładu Geografii Regionalnej została udokumentowana wybranymi pozycjami literatury.

Omówienie 50 lat działalności dydaktycznej Zakładu Geografii Regionalnej znajdziemy w artykule Doroty Rucińskiej i Andrzeja Walewskiego. W tym okresie zaszły duże zmiany w zakresie kształcenia studentów na specjalizacji, kilkakrotnie zmieniał się też program nauczania. Wprowadzono nowe przedmioty dotyczące środowiska przyrodniczego, człowieka oraz różnorodnych aspektów relacji między nimi, a także przedmioty metodologiczne. W podobny sposób ewoluowała problematyka ponad 600 prac magisterskich wykonanych na specjalizacji. Obecnie większość prac dotyczy różnych aspektów relacji zachodzących między środowiskiem przyrodniczym a różnymi formami działalności człowieka. W tym ujęciu region przestał być celem i przedmiotem badania, a stał się jedynie poligonem, na którym badano relacje przyroda-człowiek.

Ogólną część tomu kończy artykuł Stefana Kałuskiego prezentujący działalność popularyzatorską i edukacyjną pracowników Zakładu Geografii Regionalnej, która była niewątpliwie żywa i wszechstronna.

Druga część tomu zawiera kilka artykułów szczegółowych poświęconych wybranym problemom dydaktyczno-badawczym, interesującym pracowników Zakładu Geografii Regionalnej. Zaczyna się od artykułu metodologicznego Andrzeja Walewskiego, który omawia wybrane sposoby badania relacji między środowiskiem przyrodniczym a działalnością człowieka. Określono zalety, ograniczenia i przydatność tych metod oraz wskazano możliwość ich zastosowania dla wydzielenia regionów związków przyroda-człowiek.

Bolesław Dumanowski zaprezentował sposób określania i przedstawiania na mapie zróżnicowania środowiska przyrodniczego. Zróżnicowanie wybrano jako wspólną cechę, czy też rodzaj "wspólnego mianownika", do którego można sprowadzić różne elementy przyrody o zróżnicowanych cechach. Mapy zróżnicowania środowiska wykorzystano do badania jego związku z różnymi aspektami zachowania się i działalności człowieka. W artykule znajdziemy też krytyczną analizę możliwości i ograniczeń metody oraz zachętę do dalszych poszukiwań mających na celu dokładniejsze poznanie związków zachodzących między przyrodą a człowiekiem.

Inne ujęcie tej samej ogólnej cechy zróżnicowania środowiska przyrodniczego zaprezentował w swoim artykule Andrzej Gocłowski. Na tle badań nad przyrodniczymi uwarunkowaniami działalności człowieka prowadzonych w Zakładzie, autor zaprezentował szerszą grupę prac dotyczących przyrodniczych uwarunkowań osadnictwa. Przedstawił koncepcję tzw. rubieży osadniczych, które stanowią rodzaj wypadkowej, wynikającej z relacji między przyrodą a działalnością człowieka i równocześnie są elementem nowego, „przyrodniczo-humanistycznego” podejścia.

Zagadnieniom związku między środowiskiem przyrodniczym a rozmieszczeniem ludności i osadnictwa w kilku krajach azjatyckich poświęcony jest artykuł Jadwigi Winidowej. Oddziaływanie środowiska przyrodniczego na rozmieszczenie ludności i układy osadnicze może mieć charakter pozytywny bądź negatywny, a uzyskane w pracach magisterskich wyniki pokazują wielopłaszczyznowość tych powiązań.

Jednym z kierunków poszukiwań stał się cykl prac magisterskich, w których wykorzystano długie (stuletnie) serie szczegółowych danych ludnościowych w jednolitych jednostkach odniesienia we Francji. Badania te przedstawia artykuł Maksymiliana Skotnickiego. Poszukując zależności między warunkami przyrodniczymi a długookresowymi zmianami w rozmieszczeniu ludności postawiono pytanie: czy i w jakiej mierze ubytek lub wzrost liczby mieszkańców wiąże się z charakterem środowiska przyrodniczego?

W dorobku Zakładu Geografii Regionalnej znacznie mniej prac dotyczy drugiego kierunku zależności, czyli skutków działalności człowieka w środowisku przyrodniczym. W artykule Małgorzaty Roge-Wiśniewskiej na przykładzie wielkiej, ale bardzo specyficznej inwestycji, budowy podziemnego gazociągu Jamał-Europa Zachodnia pokazano, że większość skutków miała charakter lokalny i przejściowy. Po kilku latach większość zmian nie była już widoczna w terenie, a różnice skutków ingerencji człowieka były związane z charakterem przekraczanych ekosystemów.

Tom kończy część dokumentacyjną zawierającą wykaz rozpraw habilitacyjnych i doktorskich pracowników Zakładu Geografii Regionalnej oraz wykonanych w Zakładzie prac magisterskich.

Ewelina Kantowicz